УДК 323.1(439)(477)+(470)(1–651.1)

УГОРСЬКИЙ ЧИННИК В ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Дегтеренко Анастасія Миколаївна,
кандидат політичних наук, доцент

Представлені результати комплексного теоретичного, методологічного і праксеологічного осмислення етнонаціональних аспектів життєдіяльності територіальних громад Закарпаття у відповідних загальнодержавних контекстах. Насамперед розглянуто угорський чинник в етнонаціональній політиці України в умовах російської агресії. Проаналізовано етнополітичні загрози на ґрунті угорської проблематики, серед яких: політизація діяльності етнічних діаспор та діяльності національних меншин в Україні; політизація мовного питання; зростання дистанційованості між представниками певних етнічних спільнот; етнічні особливості зайнятості та соціально-професійної стратифікації на Закарпатті. Акцентована увага на конструктивних можливостях сьогодення з метою консолідації всієї української нації та підтримки конструктивного діалогу з угорською національною меншиною.

Наголошено на важливості підтримувати постійну комунікацію між органами влади та угорськими етнічними громадами для виявлення та задоволення культурно-освітніх потреб національних меншин Закарпаття; використовувати потенціал співпраці та розширення повноважень спільнот національних меншин у рамках реформи децентралізації, зокрема для просування національних інтересів у країнах походження національних меншин України; здійснювати моніторинг та контроль іноземного деструктивного впливу на національні меншини, у т. ч. шляхом застосування санкцій проти іноземних політичних сил та громадських організацій, які підтримують зв'язки із Росією чи поширюють російську пропаганду через етнічні діаспори; поширювати практику запровадження економічних стимулів для міжрегіонального співробітництва та взаємодії у різних сферах життя національних меншин та українського етносу.

Ключові слова: угорський чинник, етнонаціональна політика України, російська агресія, пропаганда, політизація етнічності, політизація мовного питання, етнічні особливості зайнятості населення, етнічні особливості соціально-професійної стратифікації.

Dehterenko Anastasiia

HUNGARIAN FACTOR IN ETHNO-NATIONAL POLICY IN UKRAINE UNDER CONDITIONS OF RUSSIAN AGGRESSION

The present theses is concerned with the results of integrated fundamental, methodological and practical study of the ethnic aspects of the activities carried out by territorial communities of Zakarpatia region in the related national contexts. There considered the Hungarian factor in ethnonational policy in Ukraine under conditions of Russian aggression. There analyzed the ethno-political threats on the basis of Hungarian problems, among which: politicization of activity ethnic diaspore and activities of national minority in Ukraine; politicization of language question; increasing of distance among representatives of the certain ethnic communities; ethnic peculiarities of employment and social and professional stratification at Zakarpatia region. The attention is given to structural possibilities of today with aim of consolidation of all Ukrainian nation and support of constructive dialogue with Hungarian national minority.

It's very important to support constant communication with local authorities and Hungarian ethnic communities for consideration and satisfaction of cultural and educational requirements of Zakarpatia; using the potential of cooperation and enlarging the powers of national communities in the context of reforms of decentralization, namely for promotion of national interests in the countries of the language origin of national minorities of Ukraine; to monitor and control foreign destructive influence onto the national minorities, by way of applying sanctions against foreign political forces and public organizations, which support connections with Russia or enlarge Russian propaganda through ethnic diaspore; popularize successful practice of usage of economic stimulus for interregional cooperation and interaction in different spheres of country life of national minorities and Ukrainian ethnos of the state.

Keywords: Hungarian factor, ethno-national policy of Ukraine, Russian aggression, propaganda, politicization of ethnicity, politicization of language question, ethnic peculiarities of the population employment, ethnic peculiarities of social and professional stratification.

Етнонаціональна політика України проводиться всіма гілками влади та реалізується у всіх сферах суспільних відносин, де відбувається етнічна та міжетнічна взаємодія, яка передбачає узгодження та реалізацію потреб усіх соціальних і етнічних груп суспільства. Однією з найважливіших передумов її ефективного здійснення є аналіз специфіки різних регіонів, що склалася внаслідок історичних та економічних суперечностей. В умовах зовнішньої агресії управління етнополітичними ризиками є головним завданням державної етнонаціональної політики, важливою складовою забезпечення національної безпеки України.

До ***етнополітичних загроз***, які внаслідок подій 2014–2016 рр. потребують особливої уваги державної влади, слід віднести: регіональні особливості етнополітичних процесів; політизацію діяльності етнічних діаспор та національних меншин в Україні; політизацію мовного питання; зростання дистанційованості між представниками певних етнічних спільнот; етнічні особливості зайнятості та соціально-професійної стратифікації в країні загалом і в окремих регіонах та багато інших.

Серед актуальних можливостей для державної політики в етнополітичній сфері варто виокремити зростання суспільного запиту на розширення україномовного культурного середовища, збереження високого рівня міжетнічної толерантності, усвідомлення громадянами зв'язку між широкими правами національних меншин в Україні та боротьбою проти агресії і підривних дій Російської Федерації.

Окупація Криму та російське вторгнення на Донбас помітно вплинули на динаміку етнонаціональних відносини в Україні. Як свідчить порівняння результатів соціологічного моніторингу Інституту соціології НАНУ за 2014–2016 рр., з одного боку, дещо зменшилась уявна дистанція між громадянами України та українцями з інших країн, німцями, угорцями, поляками, молдаванами та кримськими татарами. З іншого боку, зросла відчуженість стосовно росіян та білорусів, однак особливо привертає увагу тенденція до зростання серед громадян відчуття дискримінації щодо українців.

На додаток до ***міжетнічної дистанційованості*** зберігається ризик зростання відчуженості між мешканцями різних регіонів України. Зокрема, за даними Центру Разумкова, громадяни України вважають, що існує значна дистанція між такими категоріями населення: «жителі України в цілому – жителі тимчасово окупованих районів Донецької і Луганської областей та Криму», «мешканці Заходу – Сходу України», «жителі Галичини – Донбасу» [1]. Уявні відмінності між громадянами України активно використовуються російською пропагандою для розколу українського суспільства та нав'язування миру на умовах Росії. Об'єктами таких інформаційних зусиль Росії стають, насамперед, мешканці окупованих територій, внутрішньо переміщені особи та представники національних меншин.

Також у фокусі інформаційної пропаганди РФ є ***політизація етнічності***, яка, зокрема, здійснюється через вплив на інформаційний простір країн ЄС – сусідів України. Відповідно до Індексу інформаційного впливу Кремля, медіапростір є сприятливим для гібридного впливу в Україні (Індекс – 49) [2]. Отже, проросійські політичні сили в сусідніх державах здійснюють деструктивний вплив на етнічні діаспори в Україні, вдаючись до економічних стимулів, заохочення до здобуття іноземних паспортів, поширення націоналістичної пропаганди, що має на меті протиставити громади етнічних меншин українській владі.

Політизація етнічності – це процес набуття етнічною спільнотою політичної свідомості (усвідомлення належності до етнічної спільноти з її власною мовою, історією, культурою та традиціями), активізація політичної мобілізації (перетворення етнічності на політичну силу шляхом об'єднання у політичні групи); ініціація на арені політичного життя і боротьба за участь в ухваленні політичних рішень та контролі за їхнім виконанням [3].

Політизація етнічності може відігравати конструктивну роль у розвитку держави: сприяти розвиткові місцевого самоврядування, особливо у процесі децентралізації влади; сприяти національній консолідації через культурний та економічний обмін між різними етнічними групами; стимулювати політичну конкуренцію та громадянську активність; здійснювати тиск на органи влади з вимогами демократичних перетворень. Зрештою, вона може стати додатковим ресурсом для державної влади, коли йдеться про зміцнення самоорганізації етнічних громад компактного проживання, активну участь у розбудові демократії та підтримку національної безпеки України.

Але, як засвідчує практика, в умовах загострення внутрішньополітичних суперечностей, погіршення соціально-економічної ситуації чи в разі міждержавного збройного конфлікту процеси політизації етнічності можуть виливатись у поширення міжетнічної ворожнечі у суспільстві, призводити до появи етнічних сепаратистських рухів та терористичних організацій. Ці прояви набувають особливого поширення внаслідок кремлівської пропаганди, яка намагається подати у негативному ракурсі всі конструктивні можливості етнополітичних процесів в Україні та окремих її регіонах, зокрема на Закарпатті.

Закарпатська область є особливим регіоном, тут проходить державний кордон України з чотирма країнами – членами ЄС: Угорщиною, Словаччиною, Польщею та Румунією.

З огляду на певні історичні чинники та досвід російського політичного впливу на окуповані території Криму та Донбасу, особливе значення для суспільно-політичної стабільності на Закарпатті мають питання, пов'язані з життєдіяльністю угорської громади.

Угорська меншина представлена на політичній арені Закарпаття, особливо в місцях компактного проживання угорської меншини – районах, що межують із українсько-угорським кордоном.

Згідно із результатами соціологічного дослідження, проведеного Інститутом соціальної та політичної психології АПН України в грудні 1996 р. [4], угорці демонструють лояльність до центральної влади та найменш схильні до участі в масових протестних виступах. З іншого боку, вже тоді угорці відверто демонстрували своє прихильне ставлення до ідеї автономії Закарпаття у складі України.

Відтак поширені автономістські настрої угорців Закарпаття знаходять відгук з боку Угорщини як держави, що піклується про свою діаспору. Політична, матеріальна та інтелектуальна підтримка урядом Угорщини закарпатських угорців у часи світової кризи трудового потенціалу спрямована на розширення кола потенційних працівників із числа угорської діаспори України, близьких мовно, культурно, ментально. Це пояснює таке палке прагнення Угорщини створити територіально-культурну автономію угорців у Закарпатській області України.

Одним із наслідків та проявів процесу політизації етнічності є розвиток та діяльність етнополітичних партій та об'єднань [5]. Майже всі етнічні партії є малочисельними, їхня діяльність найчастіше має регіональний характер і залежить від компактного проживання етноспільноти. Так, на території Закарпатської області діють дві політичні партії етнічних угорців: Товариство угорської культури Закарпаття – Партія угорців України (КМКС), а також Демократична партія угорців України (ДПУУ). Хоча обидві партії формально мають статус всеукраїнських, їхня діяльність зосереджена виключно в місцях компактного проживання угорців в окремих районах Закарпатської області.

Скорочення кількості депутатів місцевих рад та запровадження нової системи місцевих виборів у 2015 р. спонукали угорські політичні групи шукати порозуміння під час місцевих виборів цього ж року. Зокрема, на виборах до Закарпатської обласної ради угорські партії та організації створили спільний список КМКС та отримали 8 мандатів [6]. Загалом за підсумками виборів 2015 р. угорські політичні сили здобули представництво в чотирьох районних радах (більшість – у Берегівській райраді) та чотирьох міських радах (*див. табл. 1 Додатка*). Після 2015 р. угорська громада та офіційний Будапешт знизили рівень публічної підтримки і вимог щодо створення Притисянського автономного району. Натомість значна увага приділяється випереджувальним

заходам, що мають на меті спростувати прагнення угорської громади Закарпаття відокремитися від України заради приєднання до Угорщини. На додаток місцеві угорські організації не висловлюються на підтримку ідеї «подвійного громадянства», яку в самій Угорщині просуває напередодні парламентських виборів правляча партія «Фідес» [7].

Приводом для стурбованості угорської громади стали прояви ворожнечі з боку радикально-націоналістичних сил на Закарпатті, а також провокації російських агентів впливу, спрямовані на поширення недовіри між українцями та угорцями [8].

Отже, при ухваленні рішень щодо підтримання стабільної співпраці з угорською громадою необхідно пам'ятати про відмінності між інтересами угорців Закарпаття, внутрішньополітичними процесами в самій Угорщині та провокаціями, які здійснює Росія [9].

Мовний чинник у процесах політизації етнічності

Політизація мовного питання залишається одним із чинників провокування внутрішньої напруженості. Результати соціологічних досліджень у 2015–2017 рр. [10; 11; 12] демонструють регіональну строкатість мовно-етнічної приналежності громадян за критерієм мови спілкування вдома. Так, Південь, Схід і частково Центр України залишаються російськомовним середовищем (*див. табл. 2 Додатка*).

Зокрема, протягом 2015–2017 рр. в центральних регіонах держави (Житомир, Вінниця, Чернігів) зросла частка громадян, які вдома спілкуються виключно російською мовою. Збільшується частка російськомовних у Дніпрі, Одесі, Маріуполі. Тенденція щодо зменшення частки україномовного населення простежується в Ужгороді (-11 % за період 2015–2017 рр.), відтак чисельність респондентів, котрі говорять вдома іншою мовою, становить 14 % та є найвищим показником серед міст країни.

При цьому існує певний зв'язок між мовно-етнічною ідентичністю та вразливістю до російської пропаганди. Як свідчить опитування Київського міжнародного інституту соціології [13], російськомовні громадяни та представники російського етносу можуть бути більш схильними до сприйняття російської пропаганди. Так, українці за етнічною приналежністю набрали 20 одиниць Індексу результативності російської пропаганди (Індекс РРП), етнічні росіяни – більш як утричі більше (66 одиниць Індексу РРП). Українськомовні респонденти набрали лише 15 одиниць Індексу РРП, а російськомовні виявились у 2,5 раза вразливішими до російської пропаганди. Найменший рівень російської пропаганди виявлено на Заході держави – 12 одиниць Індексу РРП, у Центральному регіоні та в Києві – по 19, а найвищі показники за цим Індексом – у Харківській області (50), на Донбасі (46), в Одеській області (43) та на Півдні в цілому (32).

Подолання цього явища вимагає проведення активної державної політики щодо формування загальнонаціональної ідентичності та сприяння демократичній консолідації української нації. Основою консолідації українського суспільства повинно стати забезпечення всебічного функціонування української мови. Бо саме мова є основоположним чинником національної ідентичності не лише для України, а й для більшості демократичних розвинених країн світу [14].

Верховна Рада України 5 вересня 2017 р. ухвалила Закон України «Про освіту» [15], який започаткував реформу освіти в Україні, визначивши мовою навчання українську мову. Угорщина миттєво відреагувала протестами та звинуваченнями у непроведенні консультацій на місцевому рівні щодо апробації нових форм навчання угорської молоді української мови.

Як свідчить практика, всі законодавчі зміни мають бути ретельно підготовлені та відповідати принципу інклюзивності відповідно до Цілей сталого розвитку [16], до яких Україна, як і інші країни – члени ООН, приєдналася на основі принципу «Нікого не залишити осторонь».

Вплив соціально-економічних процесів на етнічні особливості зайнятості

Вплив соціально-економічних процесів на етнічні особливості зайнятості також має відображення у протестних настроях. В Україні

не приділяється достатньо уваги питанням взаємодії етнічних спільнот щодо володіння і управління соціально-економічними ресурсами та процесу формування етнічного розподілу праці в суспільстві. Оскільки соціологічні опитування вказують на наявність значного протестного потенціалу, пов'язаного з незадовільною економічною ситуацією та погіршенням добробуту громадян [17], з'ясування ризиків та можливостей, що випливають з етнічної структури зайнятості, дозволить попередити поглиблення відчуженості між громадянами різних етнічних спільнот і посприяти економічній інтеграції національних меншин.

Відповідно до концепції М. Гехтера етнічний поділ праці може створювати проблему в разі нерівномірного впливу процесу модернізації на різні етнічні громади та застосування домінуючим етносом економічної політики, що сприймається іншими як дискримінаційна чи несправедлива [18]. При цьому соціальні диспропорції найбільш виразно *проявляються в етнічних особливостях суспільного поділу праці за її характером – розумовим та фізичним* [19]. Пошук шляхів до відновлення «втраченого» реального або уявного балансу розподілу економічних ресурсів може призводити до етнополітичних конфліктів.

Варто проаналізувати мапу етнічних особливостей суспільного поділу праці за розумовим та фізичним характером для виявлення етноконфліктного потенціалу на Закарпатті, де сконцентровано 97 % угорської національної меншини (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р.).

На Закарпатті лідером розумової діяльності є представники російського етносу – 54 %, що на 24 % перевищує частку українців, на 32 % – угорців, на 40 % – румунів. Роми становлять тільки 3 % представників цієї категорії (*див. табл. 3 Додатка*). Як засвідчують проаналізовані показники, у територіальних громадах Закарпаття вища «соціальна інтегрованість» спостерігається у зайнятих інтелектуальною діяльністю представників національних меншин (зокрема росіян) порівняно з етноукраїнською більшістю. Етнічні спільноти, які є менш представленими в категорії зайнятих розумовою діяльністю, відчувають відокремленість, прагнуть відновити втрачений реальний, а подекуди й уявний баланс, і є більш чутливими до маніпуляцій та інформаційного впливу, як, приміром, угорці досліджуваного регіону.

Водночас гострота ситуації на ринку праці Закарпаття буде знижуватися з огляду на наявність у представників угорської громади паспортів Угорщини [20]. З одного боку, це надає їм можливість, не відмовляючись від громадянства України, скористатися соціально-економічними преференціями держав – членів ЄС. З іншого боку, у середньостроковій перспективі це призведе до відпливу найбільш кваліфікованих угорців за кордон, а маргіналізована меншість може стати більш сприйнятливою до антиукраїнської пропаганди та участі в екстремістських рухах.

Вироблення рекомендацій щодо впливу держави на етнічну структуру зайнятості потребує з'ясування актуальної етнічної структури населення в цільових регіонах та інвентаризації можливостей щодо залучення державних та зовнішніх інвестицій у розвиток регіонів і поступового нівелювання соціальних диспропорцій. Видається доцільним організувати соціологічні дослідження у Закарпатській області та в регіонах України з компактним проживанням національних меншин напередодні запланованого проведення Всеукраїнського перепису населення у 2020 р.

Висновки

В умовах російської агресії угорський чинник активно використовується кремлівською пропагандою проти всього українського. Враховуючи це, важливо пам'ятати про інтереси угорців Закарпаття та особливості внутрішньополітичних процесів в Угорщині.

З метою консолідації всієї української нації та підтримки конструктивного діалогу з угорською національною меншиною важливо:

- підтримувати постійну комунікацію між органами влади та угорськими етнічними громадами для виявлення та задоволення культурно-освітніх потреб національних меншин Закарпаття;
- використовувати потенціал співпраці та розширення повноважень спільнот національних меншин у рамках реформи децентралізації, зокрема для просування національних інтересів у країнах походження національних меншин України;
- моніторити та контролювати іноземний деструктивний вплив на національні меншини,

у т. ч. шляхом застосування санкцій проти іноземних політичних сил та громадських організацій, які підтримують зв'язки із Росією чи поширюють російську пропаганду через етнічні діаспори;

- поширювати успішну практику запровадження економічних стимулів для міжрегіонального співробітництва та взаємодії національних меншин та українського етносу в різних сферах життя країни.

Додатки

Таблиця 1. **Суспільно-політична активність угорського етносу на Закарпатті (за результатами обрання депутатів до Закарпатської обласної, районних, міських/селищних рад Закарпаття, 2015 р.)**

Адміністративно-територіальна одиниця	Кількість етнічних угорців у складі рад Закарпаття	Загальна чисельність депутатського корпусу рад	Питома вага угорців у складі ради, %
Обласна рада			
КМКС	8	64	12,5
ДПУУ	0	64	0
Районні ради			
Берегівський	19 (КМКС – 12; ДПУУ – 7)	34	55,9
Великоберезнянський	0	34	0
Виноградівський	11 (КМКС – 7; ДПУУ – 4)	36	30,6
Воловецький	0	26	0
Іршавський	0	36	0
Міжгірський	0	33	0
Мукачівський	4 (від КМКС)	39	10,25
Перечинський	0	34	0
Рахівський	0	36	0
Свалявський	0	34	0
Тячівський	0	42	0
Ужгородський	8 (від КМКС)	36	22,2
Хустський	0	36	0
Міські/селищні ради			
Берегово	11 (від ДПУУ)	26	42,3
Великий Березний	0	22	0
Виноградів	2 (від КМКС)	26	7,6
Воловець	0	22	0
Іршава	0	26	0
Міжгір'я	0	22	0
Мукачево	3 (від КМКС)	36	8,3
Перечин	0	26	0
Рахів	0	26	0
Свалява	0	26	0
Тячів	0	26	0
Ужгород	2 (від КМКС)	40	5
Хуст	0	34	0

Джерело: розраховано й складено за: Кількість етнічних угорців у складі рад Закарпаття (2015 р.) // Поточні архіви Закарпатської обласної ради, районних, міських, селищних рад ; Постанова ЦВК № 216 від 03.09.2015 р. «Про кількість територіальних, одномандатних виборчих округів, що утворюються обласними, районними, міськими, районними у містах (у містах, де утворені районні у місті ради), сільськими, селищними виборчими комісіями для організації виборів депутатів місцевих рад при проведенні чергових та перших виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» [Електронний ресурс] / ЦВК України. – Режим доступу : http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/ShowCard?id=41132

Таблиця 2. **Динаміка мови спілкування вдома громадян України у 2015–2017 рр. за регіональним розподілом,** *%*

Міста – обласні центри України	Мова спілкування вдома у 2015 р.				Мова спілкування вдома у 2016 р.				Мова спілкування вдома у 2017 р.			
	Українська	Українська та російська	Російська	Інша	Українська	Українська та російська	Російська	Інша	Українська	Українська та російська	Російська	Інша
Вінниця	70	5	15	0	68	23	9	0	67	20	13	0
Дніпро	8	32	58	2	10	27	62	1	9	24	66	0
Житомир	79	13	6	2	56	29	12	2	57	28	14	1
Запоріжжя	3	30	66	1	3	31	66	0	3	43	52	2
Івано-Франківськ	92	3	4	1	96	2	1	1	95	3	1	0
Київ	27	40	32	1	28	37	34	1	30	36	33	1
Кіровоград (з липня 2016 р. – Кропивницький)	25	49	26	0	18	48	32	2	27	40	31	2
Луцьк	97	1	2	0	92	5	3	0	92	5	3	0
Львів	93	5	2	0	89	5	6	0	89	6	4	0
Маріуполь	Дослідження не проводилося				1	17	80	3	1	8	90	1
Миколаїв	6	23	71	0	5	23	71	0	5	28	66	0
Одеса	6	15	78	1	3	18	78	1	4	11	84	1
Полтава	47	36	15	2	44	44	11	0	53	35	9	3
Рівне	97	1	2	0	87	9	3	0	88	8	3	1
Сєвєродонецьк	Дослідження не проводилося				1	16	82	0	2	18	78	1
Суми	17	51	27	5	30	51	17	1	19	69	11	1
Тернопіль	96	3	0	1	97	2	0	1	97	1	1	1
Ужгород	79	11	3	7	70	20	3	6	68	15	1	14
Харків	4	11	84	1	3	21	73	4	3	18	78	0
Херсон	11	25	62	2	9	28	61	1	9	27	62	2
Хмельницький	76	15	9	0	75	16	9	0	82	12	6	1
Черкаси	52	25	19	4	62	23	15	1	64	15	19	1
Чернівці	66	24	7	3	72	17	8	2	66	20	11	2
Чернігів	27	31	41	1	13	33	51	2	18	28	53	1

Джерело: розраховано та складено за [10; 11; 12].

Таблиця 3. **Розподіл найчисленніших етнічних груп у складі територіальних громад Закарпатської області за характером зайнятості,** *%*

Усе зайняте населення за етнічним походженням	Характер зайнятості	
	розумова праця	фізична праця
Українці	30	70
Росіяни	54	46
Угорці	22	78
Румуни	14	86
Роми	3	97

Джерело: розраховано та складено за: Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року, що становлять більше 0,1 % населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/#regions

Список використаних джерел

1. Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості : інформ.-аналіт. матер. [Електронний ресурс] / Центр Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2016. – № 3–4. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf
2. Індекс інформаційного впливу Кремля, 2017 [Електронний ресурс] / MediaSapiens. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/indeks_informatsiynogo_vplivu_kremlya/
3. Здіорук С.І. Генезис та еволюція національно-політичних рухів у західній політологічній думці [Електронний ресурс] // Національно-політичні рухи та їхній вплив на державне управління / С.І. Здіорук, В.Г. Кремень, М.Д. Міщенко. – Серія «Стратегія політики і політичний аналіз». – Вип. 4. – К. : НІСД. – 1998. – Режим доступу : http://old.niss.gov.ua/book/Zdioruk/006.htm
4. Про зміст і рівень соціально-психологічної напруженості на Закарпатті : дослідження Інституту соціальної та політичної психології АПН України. – 1996. – Груд. // Поточний архів Інституту соціальної та політичної психології АПН України.
5. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 18 січня 2017 року [Електронний ресурс] / Департамент державної реєстрації та нотаріату Міністерства юстиції України. – Режим доступу : http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiyi/
6. Обласна рада VII скликання [Електронний ресурс] / Закарпатська обласна державна адміністрація. – Режим доступу : http://zakarpat-rada.gov.ua/oblasna-rada/deputaty/oblasna-rada-vii-sklykannya
7. Орбан пропонує Україні узаконити подвійне громадянство для угорців Закарпаття [Електронний ресурс] // Європейська правда. – Режим доступу : http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/03/30/7063844/
8. Круглий стіл «Угорський чинник у внутрішній політиці України» (черв. 2017 р.) [Електронний ресурс] / НІСД. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/2625/
9. Дегтеренко А.М. Процеси політизації етнічності в Україні: загрози та можливості для державної політики в умовах зовнішньої агресії : аналіт. записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Degterenko-15095.pdf
10. Ukrainian Municipal Survey, Match 2–20 2015 [Електронний ресурс] / International Republican Institute. – Режим доступу : http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-05-19_ukraine_national_municipal_survey_march_2-20_2015.pdf
11. Ukrainian Municipal Survey, 20 January – 8 February 2016 [Електронний ресурс] / International Republican Institute. – Режим доступу : http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/municipal_poll_2016_-_public_release.pdf
12. Третє всеукраїнське муніципальне опитування 20 січня – 12 лютого 2017 року [Електронний ресурс] / International Republican Institute. – Режим доступу : http://www.ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_february_2017_ua.pdf
13. Індекс результативності російської пропаганди [Електронний ресурс] / Київський міжнародний інститут соціології. – Режим доступу : http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510)
14. Global Attitudesand Trends. Language [Електронний ресурс] / Pew Research Center. – Режим доступу : http:///www.pewglobal.org/2017/02/01/language-the-cornerstone-of-national-identity/
15. Цілі сталого розвитку: Україна [Електронний ресурс] / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. – Режим доступу : http://www.idss.org.ua/monografii/2017_SDGs_NationalReport.pdf
16. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19
17. Балакірєва О.М., Дмитрук Д.М. Оцінка соціально-політичної ситуації наприкінці 2016 року [Електронний ресурс] // Український соціум. – 2016. – № 4 (59). – С. 118. – Режим доступу : http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/US-4-2016/101-133.pdf
18. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія і практика : енциклопедія / за ред. Ю.І. Римаренка. – К. : Довіра, 1998. – 910 с.
19. Дегтеренко А.М. Етнонаціональний аспект життєдіяльності територіальних громад Українського Північного Приазов'я : монографія. – Маріуполь : ТОВ «Друкарня «Новий світ», 2008. – С. 83.
20. Дегтеренко А.М. Процеси політизації етнічності в Україні: загрози та можливості для державної політики в умовах зовнішньої агресії : аналіт. записка [Електронний ресурс] / НІСД. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Degterenko-15095.pdf

References

1. Identychnist hromadian Ukrainy v novyh umovah: stan, tendentsii, regionalni osoblyvosti [Identity of Ukrainian citizens in the new conditions: status, trends, regional features]. *Tsentr Razumkova*. (2016). *Natsionalna bezpeka i oborona – National Security and Defense*, *3–4*, 161–162. *razumkov.org.ua*. Retrieved from http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf [in Ukrainian].
2. Indeks informatsiinoho vplyvu Kremlia [Kremlin Influence Index]. *MediaSapiens*. (2017). *osvita.mediasapiens.ua*. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/indeks_informatsiynogo_vplivu_kremlya/ [in Ukrainian].
3. Zdioruk, S.I., Kremen, V.H., & Mischenko, M.D. (1998). Genezys ta evolutsiia natsionalno-politychnykh rukhiv u zakhidnii politolohichnii dumtsi [The genesis and evolution of national and political formations in the western political science]. *Natsionalno-politychni rukhy ta ikhnii vplyv na derzavne upravlinnia – National-political movements and their influence on public administration, Is. 4. old.niss.gov.ua*. Retrieved from http://old.niss.gov.ua/book/Zdioruk/006.htm [in Ukrainian].
4. Pro zmist i riven sotsialno-psykholohichnoi napruzenosti na Zakarpatti [Content and level of the socio-psychological tension at Zakarpatia region]. (1996). *Potochnyi arhiv Instytutu sotsialnoi ta politychnoi psyholohii APN Ukrainy – Current archive of the Institute of Social and Political Psychology of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine* [in Ukrainian].
5. Vidomosti schodo zareestrovanyh u vstanovlenomu zakonom poriadku politychnyh partii (18 sichnia 2017 roku) [Information of the registered political parties, January 18, 2017]. *Departament derzavnoi reestratsii ta notariatu Ministerstva iustytsii Ukrainy – Department of State Registration and Notary of the Ministry of Justice of Ukraine*. (2017). *ddr.minjust.gov.ua*. Retrieved from http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiyi/ [in Ukrainian].
6. Oblasna rada VII sklykannia [The Regional Council VII Convocation]. *Zakarpatska oblasna derzhavna administratsiia – Transcarpathian Regional State Administration*. (n.d.). *zakarpat-rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakarpat-rada.gov.ua/oblasna-rada/deputaty/oblasna-rada-vii-sklykannya [in Ukrainian].
7. Orban proponue Ukraini uzakonyty podvijne hromadianstvo dlia uhortsiv Zakarpattia [Orban offers Ukraine to introduce dual citizenship for Hungarians in Transcarpathia]. (n.d.). *Yevropeiska pravda – European Truth. eurointegration.com.ua*. Retrieved from http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/03/30/7063844/ [in Ukrainian].
8. Kruhlyi stil «Uhorskyi chinnyk u vnutrishnii politytsi Ukraini» [The round table «Hungarian Factor in the Internal Politics of Ukraine»]. (n.d.). *niss.gov.ua*. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/articles/2625/ [in Ukrainian].

Dehterenko, A.M. *Protsesy polityzatsii etnichnosti v Ukraini: zahrozy ta mozlyvosti dlia derzavnoi politykt v umovah zovnishnioi agressii. Analitychna zapuska [Processes of politicization of the ethnicity in Ukraine: threats and opportunities for the state policy in the external aggression]*. (n.d.). *niss.gov.ua*. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Degterenko-15095.pdf [in Ukrainian].

9. Ukrainian Municipal Survey. (Match 2–20, 2015). *International Republican Institute*. Retrieved from http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-05-19_ukraine_national_municipal_survey_march_2-20_2015.pdf [in English].
10. Ukrainian Municipal Survey. (20 January – 8 February, 2016). (n.d.) *International Republican Institute*. Retrieved from http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/municipal_poll_2016_-_public_release.pdf [in English].
11. Tretie vseukrainske munitsipalne opytuvannia (20 sichnia – 12 liutoho 2017 r.) [Ukrainian Municipal Survey (20 January – 12 February, 2017]. (2017). *International Republican Institute. ratinggroup.ua*. Retrieved from http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_february_2017_ua.pdf [in Ukrainian].
12. Indeks rezultatyvnosti rosiiskoi propahandy. (2017). [Index of Russian propaganda efficiency]. *Kyivskyi mizhnarodnyi instytut sotsiolohii – Kyiv International Institute of Sociology. kiis.com.ua*. Retrieved from http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510) [in Ukrainian].
13. Global Attitudesand Trends. Language. (2017). *Pew Research Center. pewglobal.org*. Retrieved from www.pewglobal.org/2017/02/01/language-the-cornerstone-of-national-identity/ [in English].
14. Tsili Staloho Rozvytku: Ukraina [Sustainable Development Goals: Ukraine]. *Instytut demohrafii ta sotsialnyh doslidzen imeni M.V. Ptuhy Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*. (n. d.). *www.idss.org.ua*. Retrieved from http://www.idss.org.ua/monografii/2017_SDGs_NationalReport.pdf [in Ukrainian].
15. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII [Law of Ukraine on Education from 2017, 5 Sept. No. 2145-VIII]. (n.d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 [in Ukrainian].
16. Balakireva, O.M., & Dmytruk, D.M. (2016). Otsinka sotsialno-politychnoi sytuatsii naprykintsi 2016 roku [The socio-political situation in Ukraine, 2016]. *Ukrainskii sotsium – Ukrainian Society*, *4 (59)*, 118. *www.ukr-socium.org.ua*. Retrieved from http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/US-44-2016/101–133.pdf [in Ukrainian].

17. Mihratsiini protsesy v suchasnomu sviti: svitovyi, rehionalnyi ta natsionalnyi vymiry. Poniatiinyi aparat, kontseptualni pidhody, teoriia i praktyka [Migration in the modern world: global, regional and national trends. Conceptual apparatus, conceptual approaches, theory and practice]. (1998). (Yu.I. Rymarenko, Ed.). Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
18. Dehterenko, A.M. (2008). *Etnonatsionalnii aspect zittiedialnosti terytorialnyh hromad Ukrainskoho Pivnichnoho Pryazovia [Ethno-national aspect of the activities carried out by the territorial communities of Ukrainian Northern Pryazov'ye]*. Mariupol: Novyi svit [in Ukrainian].
19. Dehterenko, A.M. Protsesy polityzatsii etnichnosti v Ukraini: zahrozy ta mozlyvosti dlia derzavnoi polityky v umovah zovnishnioi ahresii [Processes of politicization of the ethnicity in Ukraine: threats and opportunities for the state policy in the external aggression]. Kyiv: NISS. (n.d.). *niss.gov.ua.* Retrieved from http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Degterenko-15095.pdf [in Ukrainian].